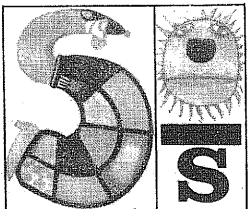
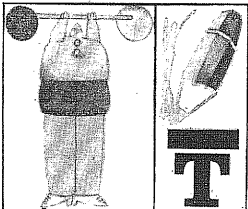

(* 10. 7. 1895, † 29. 3. 1982) geniální osobnost hudby 20. století, jeden z německých skladatelů, kteří se orientovali na Hindemitha a Stravinského; ve 30. letech vzbudil pozornost elementárními cvičeními pro děti, která znamenala zásadní převrat v hudební pedagogice. Všeobecně rozšíření došla Orffova škola po druhé světové válce. Ze skladatelova odkazu jsou nejznámější kantáta Carmina burana, zpracovávající motivy středověké hudby a poezie, a několik oper, zejména Chytráčka a Antigona.

ZE ZAPISNIKU EMY STRESOVICKÉ

Naše stáda spolupracovníci si na krojské přehlídce v X zapsala do svého bloku poznámku jedné učitelky, která se zjevně octla v rozpacích, ale nedala se: „Orff? Co to je?... Jo ten kufr krámů, co jsme museli koupit za drahé peníze, a teď nám překážá v kabinetu?...“

ECHO

(neskl., lat. Echo) – horská nymfa z družiny bohyně Artemidy, proměněná v ozvěnu. Měla vždy mnoho řečí, a jak se stává i nemytickým osobám, přivedla se tím do neštěstí. Jednou totiž zdržela dlouhým povídáním bohyni Héru, aby nepřistihla svého manžela, nejvyššího boha Dia, na záletech, a Héra ji za to potrestala tím, že od těch dob nesměla nikdy promluvit jako první a směla jen opakovat slova pronesená jinými. Tento trest se jí stal osudným, když později v opuštěných lesích potkala krásného mladíka Narcissa, do něhož se zamilovala...

(Vojtěch Zamarovský: Bohové a hrdinové antických bájí, MF, Praha 1970, str. 108)

ORIENTACE AMATÉRSKÉ TVORBY

CESTÍČKY K ORFFOVI (a také k divadlu)

Při různých vystoupeních dětských divadelních a loutkářských souborů (ale právě tak souborů dospělých) často zjišťuji, že představením chybí jeden z podstatných rysů divadla – rytmus. Proč? Pokusme se zamyslet se nad prací člena souboru, nad jeho přípravou na vystoupení. Většinou využíváme jen jeho přirozených schopností, i když ZÁKLADEM NAŠÍ PRÁCE S ČLENY SOUBORU BY MĚLO BÝT PŘEDEVŠÍM SOUSTAVNÉ ROZVIJENÍ JEJICH SCHOPNOSTÍ A DOVEDNOSTÍ, a pak teprve vlastní práce na představení. A u dětských souborů by to měl být hlavní cíl práce.

V praxi se velmi často setkáváme s dětmi, které necítí ani jednoduchý rytmus. Měl jsem v souboru chlapce, který nedokázal pochodovat, ani když jsem mu rytmus vytvářel, a nedokázal sám vytukat ani čtyři jednoduché taktů. Chyboval v nástupech loutky, necítil pauzu. Když jsem poprvé začal s rytmickými cvičeními, skupina dětí se nedokázala ani shodnout v tleskání několika dob. Děti (ale i někteří dospělí) mají málo rozvinutý pocit vnitřního rytmu. Projevuje se to při pochodování, při zpívání, přednesu básní, při řeči vůbec atd.

Rytmus v mluvním projevu, dodržování pauz, všechny akce jednotlivců při nástupu a odchodu na scéně a další momenty související s temporytmem pak ve svém souhrnu ovlivňují celkový výsledek práce. Potom jako diváci cítíme při představení velmi zřetelně, že např. akce přišla pozdě, že rytmus mluvy neodpovídá charakteru postavy atp. Protože rytmus mluvy, akce, hudby podporuje u diváka dojem zajímavosti nebo naopak nudnosti představení.

Výchova k citění rytmu je velice složitým, dlouhodobým a náročným procesem. Rozvoj rytmického citění je spojen s pohybem, hudbou a slovem. Dříve měla pro rozvoj rytmického citění velký význam různá lidová říkadla a dětské hry. Dnešní dítě se s těmito říkadly a hrami sice setkává v mateřské škole, ale je to činnost řízená a záleží na osobnosti učitelky, jak s říkadly dovede pracovat nebo jaký význam přikládá říkadlům a hram. Ještě jsem se nesetkal se skupinou dětí hrajících si před paneláky, která by se před honičkou rozpočítávala. Některé děti, které přicházejí do naší LŠU, neznají ani dříve tak běžná říkadla, jako např. Pací, paci pacičky nebo Spadla lžička do kafíčka! Netvrdím, že jedině citění rytmu vede k úspěšnému představení, ale rozhodně je nutné se jim zabývat, protože by měl být nedílnou součástí naší výchovné práce.

Od počátku práce s dětmi jsem se zajímal o otázky spojené s výchovou k citění rytmu. S rytmem se nejčastěji setkáváme v hudbě, protože skládá se bez rytmu nemůže obejít. Proto asi vznikla v hudební výchově Orffova výchovná koncepce, která pracuje s jednoduchými rytmickými improvizacemi při hře na tělo (tleskání, pleskání, žiskání, podupávání), hrou na jednoduché

orffovské nástroje rytmické a melodické, pohybovémi a tanečními improvizacemi – a to vše spojuje se slovem.

Když jsem se poprvé seznámil s Orffovou výchovnou koncepcí, měl jsem dojem, že je to jednoduché a že je to právě to, co k rytmické výchově potřebuji. Ti základní složky Orffovy koncepce – hudba, pohyb, slovo – jsou také složkami loutkové divadla, a proto je jich možné a vhodné využít při výchově loutkářů.

Začal jsem shánět předepsané orffovské nástroje, protože jsem si myslel, že vybarvení je právě to nejdůležitější. Nedověděl jsem si práci bez nich představit. Pak jsem zjistil, že dostane-li skupina patnácti dětí třeba jen dřívka, nastane taková vřava, že je nejlépe domluvíme zvládnout, protože si každý zkouší, jak co zní. A když jsem rozděl další hudební nástroje, bylo to ještě horší...

Hlodal jsem odbornou literaturu v oblasti hudební teorie. Pak jsem zcela náhodou našel útlou knížku *Lubáse Kurkové Říkáme si, zpíváme si, hrajeme a tančíme*, kterou vydalo SPN v roce 1971. Po jejím přečtení jsem teprve pochopil, jakých chyb jsem se při práci s dětmi dopouštěl. V předcházejících řádcích jsem se už zmíňoval o tom, že Orffova výchovná koncepce počítá s rytmickými improvizacemi, ale nástrojem při nich může být i tělo – ruce (tleskání, lusknání), nohy (podupy), obojí (pleskání). – A právě tedy je začátek naší práce.

Naučit děti i dospělé správně vytleskávat rytmus a hrát na tělo rytmickou improvizací vyžaduje přípravu vedoucího. Pracovat bez důkladné přípravy může jen dobrý muzikant a odborník, který má za sebou dlouholetou praxi. Nelze podceňovat metodický postup, výběr slov a výběr prostředků, je nutné znát i některé důležité pojmy a správně je uplatňovat v denodenní praxi. Připomenou alespoň tři základní termíny: RYTMUS, TAKT a TEMPO.

S dětmi začínám pracovat vždy od těch nejelementárnějších her, při nichž využíváme tleskání. Naučím je tleskat nejdříve tak, abychom se všichni v tleskání shodli. Základním postavením pro tyto hry je stání nebo sezení v kroužku. Pak zkoušíme *vytleskávat rytmus slov*:

(2/4 takt) Kapka, kapička / - - / - - /
Hvězda, hvězdička / - - / - - /
Maličká hvězda / - - / - - /
Maličká hvězdička / - - / - - /
(2/4 takt) Bílá květinka / - - / - - /
(4/4 takt) Malý motýlek / - - - - /
Veliká louka / - - - - /
Malovaný džbán / - - - - /
pomlka /

Tleskat můžeme jen čtvrtové doby nebo přesně vytleskávat délku not v textu. Výběr slov by neměl být nahodilý, ale vždy promyšlený, protože slova a jejich vzájemné souvislosti, vazby vyvolávají určité asociace, kterých můžeme využívat i při rozvoji fantazie např. v literární výchově.

Už od prvních cvičení se snažíme využít všech možností hry na tělo, např.: Bílá (tleskáme) květinka (luskáme) Malý (tleskáme) motýlek (luskáme) Veliká louka (tleskáme) Malovaný (tleskáme) džbán (plesknutí o stěnu nebo dupnutí)

Jednou z významných her je *hra na ozvěnu, echo*. Ostatně už předcházející příklady s ní počítají. Vedoucí předehraje určitou rytmickou figuru a žáci ji opakují, např.:

(2/4 takt) Vedoucí: Tlesk, tlesk –
Žáci: Tlesk, tlesk
Vedoucí: Plesk, tlesk –
Žáci: Plesk tlesk

Vedoucí: Plesk, plesk –
Žáci: Plesk, plesk
Vedoucí: Tlesk, pomlka –
Žáci: Tlesk, pomlka
Čtyřtákti opakujeme.

Měli bychom dodržovat zásadu, že i v hudbě se hovoří ve větách, a že tedy nejkratší hudební celek je čtyřtákti, osmtákti, dváctitákti, šestnáctitákti atd. První a poslední takt se mohou opakovat.

Hra na ozvěnu založená na mluvené řeči je náročnější. Slovo působí nejen zvukem a rytmem, ale i představami, které se ve významu slova ukrývají. Velmi známá je hra *Co je to?* Při této hře můžeme ještě nahodile využívat výběru slov, ale snažíme se, aby děti každé slovo – jedno- i vícetabíčné – řekly na dvě doby.

Příklad:
(2/4 takt) Všichni: Co je-to?
(Současně: Tlesk, tlesk)
Jeden: Tuž-ka.
(Současně: Tlesk, tlesk)
Všichni: Co je-to?
(Současně: Tlesk, tlesk)
Jeden: Barvič-ka.
(Současně: Tlesk, tlesk)

Tak pokračujeme dál, až se všechny děti vystřídají. Tleskat bychom měli v určeném tempu, které nezrychlujeme ani nezpomalujeme. Vedoucí může tempo popřipadat podporovat a udržovat pomocí malého bubínku.

Jak se jmenuješ? Všichni stojí v kruhu, vedoucí určí takt tím, že se rytmicky zeptá: „Jak se jmenuješ?“. Ostatní se připojí, ale odpovídají již po jednom svými křestními jmény. Výchůvka v echu jména opakují. Hra s křestními jmény i přijmeními předpokládá 4/4 takt, ale lze ji hrát i ve 2/4 taktu, což znamená, že se každé jméno vysloví na jednu dobu.

Hra s využitím různých slov vystopovaných ve 2/4 taktu, přibíhám druhá doba je pomlkou. Postup při hře: Tleskáme na dvě doby, každý v kruhu vysloví slovo z domluvené oblasti – ze školy, třídy, přirody atd. – a to na jednu dobu. Druhá doba je pomlkou, aby si mohl soused připravit další slovo. Každé slovo se v ozvěně opakuje. Hra je dobrým cvičením pozornosti, pohotovosti a rozvoji navíc rytmické citění. I při této hře je velice důležité udržovat stále stejné tempo.

Hru můžeme obohatit také tím, že si do rytmu předáváme různé věci, např. míček, kuželku apod. Předpokladem hry s *podáváním v kruhu* je samozřejmě to, že všichni už zvládlí dvoudobý rytmus. Děti stojí v kruhu, mají v ruce malý míč nebo kuželku a všichni říkají např.: „První doba / druhá doba“ atd. Na slovo „první“ podá žák pravou rukou míč svému sousedovi, na slovo „doba“ ruce spojíme a tleskneme do středu, na slovo „druhá“ se míč předává dál po kruhu. Po zvládnutí tohoto cvičení mohou mít kuželku nebo míč všechny děti. Tempo udržuje učitel, vedoucí. K úspěšnému zvládnutí je nutné, aby vedoucí vybral vhodná slova a později i říkanky či básničky. Můžeme použít např. tuto říkanku:

Jedna, dvanda,
třída, čtvnda,
páde, ladě,
souka, louka
do klobouka,
cinky, linky
bco!

Uvedl jsem několik cvičení, která je možné stále obměňovat; nemusíme je využívat pouze k rozvoji řečových schopností a dovedností, ale také v chůzi a pohybu, například: Stojíme v kruhu, říkáme říkanku jedna, dvanda, po jejím přečtení pochodujeme po kruhu a tleskáme podle dětek.

Při pomlce se všichni otočíme do kruhu a znovu vše opakujeme. Je to vlastně cvičení také na správné držení těla, artikulaci a hlas, pozornost, udržování tempa.

Obměny: Děti jdou do kruhu a zpět nebo poskakují v rytmu nebo říkanku odehrají lukáním na zem nebo sedí na židličkách a při opakování musí přesně za dobu říkání textu židli obejít atd. atp. Záleží na naší nápaditosti a tvořivosti.

Po zvládnutí hry na tělo můžeme přistoupit ke *hře s textem*. Nejdříve si vždy musíme uvědomit, v jakém rytmu je možné básně, říkanku říkat, aby to nebylo proti duchu jazyka. Příklady:

(2/4 takt) Ježibaba s ježdžerou
nebo ježihusí peři derou
4/4 takt) Ježítetě na peřinu
ježíze má z toho psinu
(P. Šrut: Hlemýžď Čilišnek, Albatros 1983)
(3/4 takt) Kobyla kopyty do bubnu bje,
prázdný žlab zpívá bas: hyje a hyjel
Sype se seno, sype se seno...
(J. Hanzlík: Pimpilipam pampam, Albatros 1981)

Pak se domluvíme s dětmi na tom, co by bylo dobré tleskat, co vyhrát pleskáním atd. Potom říkanku přeřekáme podle toho, pro jaký takt jsme se rozhodli. V další fázi můžeme přemýšlet třeba o využití pohybu; vrcholem práce může být např. přednes textu se slovním ostínem. Hanzlíkovou básně Džez v maštali můžeme zpracovat například takto:

1. skupina: Kobyla/kopyty/do bubnu/bje
  2. skupina: Sype se/seno,sype se/seno
  3. skupina: Kopyto,/kopyto/kopyto,/kopyto
- Text přednesejí všechny skupiny najednou, přízvuk je na 1. slabice
1. skupina: Prázdný žlab/zpívá bas/hyje a/hyjé
[slova doprovází tleskáním]
  2. skupina: Sype se/seno,/sype se/seno [doprovod pleskáním]
  3. skupina: Kopyto,/kopyto,/kopyto [na každé slovo jeden podup]
- Skupiny střídáme, a tak můžeme odehrát celou básně.

Rytmických cvičení a her je přirozeně daleko víc. Za důležité však pokládám to, že teprve až zvládneme hru na tělo, lze začít s využíváním rytmických nástrojů, kterými jsou u Orffových instrumentálních dřevěných tyčků, rolničky, triangl, činelky prstové i velké, bubínky, tamburínky atd. Nástrojů pak lze využít nejen k hraní a k doprovodu, ale i k rozvíjení fantazie. Např.: Řekli, který zvuk by byl vhodný k růstu květiny, k větru, bouři, zpěvu ptáčka. Nebo: Co ti připomíná bubínek, triangl, tyčky a jak jinak by bylo možné je použít? Děti tato hra velice baví a dokáží vymyslet velmi mnoho variací: bubínek-miska, ale i želva, použijí-li se paříčky atd.

Další možnosti skýtají improvizované nástroje, které si s dětmi můžeme sami připravit nebo objevit: Mohou se jimi stát například švihadla, hrníčky, kamínky...

Rytmická cvičení provádíme pravidelně. Snažíme se je stále obměňovat a obhacovat, zvyšujeme nároky a především dbáme na spolupráci a aktivitu dětí. Pověřujeme je stále náročnějšími úkoly a snažíme se začlenit do práce souboru takové činnosti, které děti podněťují a vedou je k schopnosti improvizace. Dlouhodobá příprava se nám pak bohatě vrátí v kvalitnějších výsledcích na jevišti.

JIŘÍ OUDES,
LŠU Plzeň

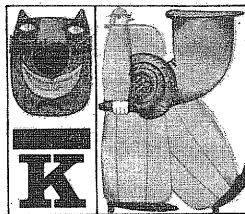
Tuto dvoustranu připravuje Jaroslav Provazník

JEDNA DVANDA

Je říkadlo, které s nepřeberným množstvím dalších textů vhodných pro naši práci najdeme ve sbírce Karla Jaromíra Erbena *Prostonárodní české písně a říkadla*. Její první verze vyšla poprvé v letech 1841-45, třetí vydání, které je definitivní verzí, roku 1864. Poslední vydání (1 s nápevy) je staré dva roky.

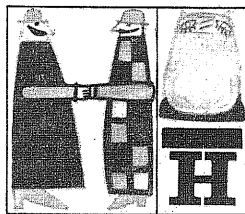
RYTMUS

(fec.) = pravidelné střídání fází nějakého děje. 1. liter. Záměrné uspořádání zvukových prvků pravidelně se opakujících v každém verši a vytvářející tak rytmický impuls, tj. očekávání, že verš, který následuje po řadě veršů obdobně uspořádaných, bude zase po stránce zvukové uspořádán stejně. 2. hud. Pravidelné členění časového průběhu hudební skladby střídáním přízvukových a nepřízvukových dob. S melodií a harmonií tvoří základní prvek hudebního projevu.

TAKT

(lat.) v hudbě = jednotka rytmu; skládá se z určitého počtu stejně dlouhých taktů a lehkých dob; jednotlivé taktů jsou odděleny taktovou čarou, taktový údač je uveden na začátku skladby (např. 2/4, 3/4, 6/8, 3/4, dvoudvočetní, třicetivčtetní, šestiosmčetní).

TEMPO

(it.) v hudbě = rychlost, jakou má být hudební skladba provedena. O proměněných tempa pojednává agogika.

(Ilustrace encyklopedický slovník III, Academia, Praha 1982)

Ilustrace Květy Pácovské